
UDK81'342.8
811.133.1'342.8
Znanstveni pregled

Almasa Defterdarević-Muradbegović
Filozofski fakultet, Sveučilište u Sarajevu
Bosna i Hercegovina

PONOVRNO "OTKRIVANJE" PROZODIJE

SAŽETAK

Jezična prozodija je dugo vremena bila gotovo potpuno zanemarena, izuzimajući ovlašne naznake u udžbenicima za učenje stranih jezika. Dugotrajna, gotovo isključiva usmjerenost na pisani jezik tome je svakako znatno pridonosila. Šezdesetih godina prošlog stoljeća zbile su se promjene u orijentaciji jezičnih istraživanja, koja su se sve više usmjeravala na složena pitanja odnosa jezičnog sustava, njegove upotrebe i situacijskog konteksta u procesima stvaranja i interpretacije iskaza. Ne samo nove tehničke mogućnosti nego i ti novi pragmatički pristupi snažan su poticaj nastojanjima da se prozodija danas neposrednije integrira u istraživanja funkcioniranja jezika. Njezina uloga se pokušava preispitati i na osnovi primjera uzetih iz autentične komunikacijske situacije. Ta istraživanja otvorila su mnoga pitanja koja se tiču odnosa fonetike i fonologije, statusa intonacije u odnosu na ostala područja prozodije, prirode i broja jedinica kojima se ona daje opisati, njezine uloge u odnosu na ostale jezične razine, sintaktičku i semantičko-pragmatičku. U prilogu se žele u osnovnim naznakama predočiti neka stajališta o tim pitanjima u sklopu novijih istraživanja francuske intonacije kako u dijelu koji se odnosi na posebnosti njezinog jezičnog sloja tako i u dijelu koji se tiče njezinih oblika univerzalne prirode. Iako se u drugom njezinom dijelu još uvijek postavlja problem jasnih kriterija formaliziranja, pravilnosti koje se mogu uočiti pružaju osnovu da se ti oblici pokušaju sagledati i s pragmatičkog stanovišta kao sustav konvencionalnih komunikativnih znakova. Značaj današnjih istraživanja je prvenstveno u nastojanju da se i prozodijski aspekt jezika konačno tretira ravnopravno s ostalim jezičnim razinama u skladu s ulogom koju ima u funkcioniranju govora.

Ključne riječi: *prozodija, intonacija, francuski jezik, pragmalingvistika*

"Pa kad se dogodilo da je trebalo progovoriti, ljudi su potražili govor u pismu; govorenje je shvaćeno kao glasno čitanje. Priviknuti misliti kako se sve vrijedno može pronaći samo dalekozorima i sitnozorima, propuštamo tražiti govor običnim svojim osjetilima u sebi i oko sebe, te čuti ga i razumjeti neposredno. A baš ta njegova dostupnost način je kojim se on skriva, mnogima."

Ivo Škarić (1982:6)

Jezična prozodija je, kao što je poznato, općenito bila veoma dugo gotovo potpuno zanemarena, ako se, naravno, izuzmu tek ovlašne naznake koje su se najčešće susretale u udžbenicima za učenje stranih jezika. Razlog je tome ne samo iznimna složenost tog područja istraživanja govora, nego svakako i dugovremena, potpuna usmjerenost na pisani jezik. Tekstualna prozodija se u pisanom tekstu krajnje oskudno bilježi, a isti znakovi interpunkcije često služe da naznače posve različite pojave govorne signalizacije. Glasovne poruke u njemu potpuno izostaju. Ipak, već od šezdesetih godina prošlog stoljeća došle su do izražaja značajne promjene, koje su počele mnogo ranije, i pozornost jače usmjerile na govor. Time se nametnula potreba da se i prozodija, i tekstualna tako i glasova, neposrednije integrira u istraživanja govora. Bilo je to i vrijeme kada se na europskim prostorima ponovno otkrivalo bogato naslijeđe antičke retorike. Svakako je vrijedno spomena da se upravo tada i na ovim prostorima pojavila knjiga Ive Škarića (1982) veoma aktualnog sadržaja i osobito znakovitog naslova *U potrazi za izgubljenim govorom*. Poznato je da se antička retorika prvenstveno bavila procesom pripreme javnoga govora namijenjenog sumnjičavom, neodlučnom auditoriju, sugovornicima kojima je trebalo nametnuti određena stajališta, utjecati na njihovo opredjeljivanje, na željeni način usmjeriti njihovo djelovanje. Pri tome je kognitivna faza tog procesa imala najvažniju ulogu. Trebalo je odrediti najrelevantnije argumente za svaku situaciju, potom osmisliti slijed njihovoga iznošenja, izraziti ih određenim stilom, sve to memorirati. No, da bi tako osmišljen govor doista i bio izrečen govorno, da bi funkcionirao kao "autentičan govor", pozornost se morala posvetiti i samoj njegovoj govornoj izvedbi. Trebalo je znati upotrijebiti odgovarajuća govorna signalizacijska sredstva, a za tu namjenu prvobitno je bila predviđena i posebna faza nastajanja govora nazvana "actio, pronuntiatio", gestikulacija, sugestivno izlaganje. (Aristotel, 1989:165) Naime, i tada se cijenilo da glas i pokret imaju "neobično veliku snagu i važnost u govorništvu" i da "ono što smo u našim mislima složili i sastavili nije toliko važno koliko način na koji to iz sebe dajemo, jer će se osjećaji svakog našeg slušatelja temeljiti na njegovim dojmovima pri slušanju govora". (Kvintilijan, 1985:452-453) Kako dalje ističe isti autor, "izricanje" Demosten "nije smatrao samo prvom, nego jedinom odlikom govorništva". (Ibid.) Ova je faza, istina, bila već vrlo rano

potpuno zanemarena, kao što se, uostalom, u dobroj mjeri dogodilo, ali mnogo poslije, i s prve dvije. Međutim, poznato je da su se mnoga pitanja, koja je ta prvobitna retorika razmatrala, neprekidno i dalje sama po sebi neizbježno postavljala čak i unatoč činjenici da su ih, u pojedinim razdobljima, službene teorije potpuno zaobilazile. Ona su se posebno nametnula u vrijeme kada su značenjski aspekt i općenito priopćajna situacija počeli dobivati značajnije mjesto u jezičnim istraživanjima. Tada su se ponovno aktualizirala složena pitanja odnosa jezičnog sustava, njegove upotrebe i konteksta u procesima stvaranja i interpretacije iskaza. Rasprave o statusu pragmatičke dimenzije u jezičnom opisu, koje su počele šezdesetih godina minulog stoljeća, traju i danas. Prema jednim ta pragmatička komponenta već je integrirana u jezični sustav u sklopu kojeg se značenje tumači kao rezultat instrukcija sadržanih u nekim jezičnim oblicima iskaza, dok drugi, slijedeći kognitivnu perspektivu, razdvajaju lingvističko, semantičko značenje od pragmatičkog, koje je rezultat procesa više razine središnjeg sustava. Javlja se i treće, kompromisno mišljenje, prema kojem je interpretacija rezultat interakcije jezičnog i pragmatičkog. No, čini se da danas, kako ističu autori *Rječnika analize diskursa*, pragmatiku prije svega treba promatrati, ne kao zasebnu disciplinu, nego kao određeno poimanje funkcioniranja jezika i općenito komunikacije koje je zajedničko svima istraživačima različitih usmjerenja (bez obzira na to da li se radilo o semiotici, teoriji govornih činova, izučavanju inferencije, teoriji iskazivanja, istraživanju argumentiranja, govornoj interakciji, nekim komunikacijskim teorijama) koji ne prihvaćaju imanentni pristup u izučavanju jezika neovisno o jezičnoj djelatnosti. Opredjeljujući se za realističan komunikativni model u kojem svaka upotreba jezika podrazumijeva interakcijsko djelovanje, pristaše ove koncepcije preuzeli su, zapravo, neka od osnovnih stajališta antičke retorike, ističući u prvi plan "snagu znakova" i "aktivnu prirodu jezika" (Charaudeau i Maingueneau, 2002, 456-457). Pozornost se obraća na bitnu odliku jezičnog izraza koji, upućujući na svijet referencijalne stvarnosti, istodobno i prvenstveno sadrži obavijesti koje se odnose na interaktivni odnos sudionika komunikacijskog čina. Sugovornici svoje inferencije grade u interaktivnom dinamičkom sučeljavanju konteksta i intersubjektivnih odnosa. Govornik ima namjeru djelovati na sugovornika u određenom smislu na svoj iskaz usklađuje tako da njegov sugovornik bude u stanju prepoznati tu njegovu namjeru. Sugovornikovo odgonetanje te namjere "funkcija je inferencijalnog procesa koji za svoj input ima sintaktičko, leksičko i prozodijsko znanje", a "sudovi o namjeri se zasnivaju na govornikovo sposobnosti da uveže informaciju primljenu tim kanalima" (Gumperz, 1982:117).

S obzirom na sveprisutnost govora danas i na sredstva kojima se raspolaže, čini se da više nikoga ne bi trebalo uvjeravati u funkcionalnu učinkovitost njegove multimedijalne prirode, a još manje u važnost uloge prozodijskih obavijesti u ovako osmišljenom procesu proizvodnje i razumijevanja govora. Slušać ne sluša "riječi, riječi, riječi", nego prati govornikove misli i raspoloženje" (Škarić, 2000:27), a oni se izražavaju svim

onim sredstvima kojima govor raspolaže. Ne samo nove tehničke mogućnosti nego i ti novi pristupi u jezičnoj teoriji, ali i u srodnim disciplinama, dali su, napose posljednjih dvadesetak godina, snažan poticaj nastojanjima da se i prozodija neposrednije integrira u jezična promišljanja o funkcioniranju jezika. Dapače, pokušava se preispitati njezina uloga ne samo na primjerima promatranim u uvjetima laboratorijske analize nego i na primjerima autentične komunikacijske situacije. Time se i prozodija sve više uvodi u šire rasprave o jezičnoj interakciji. Nije stoga neobično što su se umnožili radovi koji se sve češće objavljuju i izvan specijaliziranih časopisa. Iako često različitih teorijskih polazišta, ali i ciljeva koje sebi postavljaju, ovi su radovi potaknuli brojna pitanja. Pokušat ćemo pokazati kakvo viđenje na neka od njih nastoje ponuditi pojedina novija istraživanja francuske prozodije.

Zanimanje za govor u francuskoj lingvistici ima relativno dugu tradiciju. No, unatoč tome, govor tek odnedavno u istraživanjima konačno počinje dobivati pozornost koju zaslužuje. Nepotrebno je i napominjati da su se time naglašenije nametnuli i problemi značajnih razlika, i u oblikovanju i u interpretaciji pisanog i govorenog teksta. Oni su se dodatno zakomplicirali, između ostalog, spoznajama o potrebi da se te razlike sagledaju i u funkciji situacijskog raslojavanja jezične upotrebe. No, osnovna pitanja, barem što se tiče područja prozodije, slična su onima koja se postavljaju i u istraživanju drugih jezika. Jedno od njih svakako je i pitanje statusa intonacije u odnosu na ostala područja prozodije, priroda i broj jedinica kojima se ona može opisati, zakonitosti po kojima se te jedinice organiziraju, funkcija intonacije u odnosu na ostale jezične razine. Istraživanja uključuju i posebnosti jezičnog sloja intonacije i područje njezinih oblika univerzalne prirode. Općenito govoreći i u području istraživanja intonacije francuskog jezika prisutne su dvije osnovne tendencije, ovisno o tome da li se za jedinicu opisa uzimaju intonacijski fonemi ili pak intonacijski morfemi. No, i u jednom i u drugom slučaju pokušava se problem intonacije razmotriti u svjetlu suvremenih razmišljanja o jeziku.

Pridružujući se raspravi koja se danas vodi o odnosu fonologije i fonetike Hirst i Di Cristo (1998) u uvodu knjige, koja predstavlja opise intonacije dvadeset jezika, predlažu da se termin prozodija koristi u najopćenitijem značenju, koje bi podrazumijevalo i formalni sustav na kognitivnoj razini i fizičke parametre putem kojih se taj sustav ostvaruje. Na fonološkoj razini uspostavila bi se razlika između leksičkog prozodijskog sustava (naglasak, ton, trajanje) i neleksičkog prozodijskog sustava (intonacije u užem značenju). Ali autori predlažu upotrebu termina "intonacija" i u drugom, širem značenju, koji bi se odnosio na specifično fonetske karakteristike iskaza. U tom svojem širem, fonetskom značenju intonacija bi predstavljala konstrukciju koja služi kao "interfejs" između prozodijskih primitiva leksičke i neleksičke razine i njihovih odgovarajućih akustičkih prozodijskih parametara. Takav pristup istodobno upućuje i na stajalište da se intonacijska, neleksička razina jednog prozodijskog sustava teško može opisati ako se istodobno ne opisuju i njegove leksičke prozodijske osobitosti. Sve se te osobitosti ostvaruju višeparametarski i

u čvrstoj su međuovisi. Nepotrebno je i napominjati koliko je taj sinkretizam između akcentuacije i intonacije prisutan i u francuskom govoru, što je uočljivo u svim radovima o kojima će biti riječi. Hirst i Di Cristo razrađuju svoj model u unutar modela fonološke teorije, u kojem su sekvence tonskih fonema linearno i hijerarhijski uređene, smatrajući da takav model omogućuje usporedbu prozodijskih sustava različitih jezika. Načelo autonomnosti pretpostavlja neovisnost fonološke o sintaktičkoj i semantičkoj razini iako to nikako ne isključuje neke oblike njihove povezanosti. U skladu s složenom prirodom prozodijskog organiziranja autori predviđaju tri odvojene razine predstavljanja. Na fonetskoj razini posebnim algoritmom određuju se ciljne točke dosegnute variranjem osnovnog tona. Ova razina služi kao veza između ostale dvije: površinske fonološke razine (na kojoj se posebnim transkripcijskim sustavom INTSINT – International Transcription System for Intonation – predstavljaju fonotipi prethodno određenih tonskih fonema) i dubinske fonološke razine, koja zajedno sa sintaktičkim i semantičkim modulom pripada kognitivnoj razini. Utvrđeno raspoređivanje tonskih fonema (H, B) upućuje na hijerarhijsko organiziranje dubinske razine na slogove, tonske jedinice, prozodijske riječi, intonacijske jedinice i modulacijske jedinice koje iskaz predočavaju iz njegove informacijske perspektive. Budući da se polazi od postavke da svaki jezik raspolaže ograničenim brojem prozodijskih oblika kojima ostvaruje rečeničnost, namjera autora bila je prikazati oblike slijedeći dogovoreni model.

Polazeći od vlastitih istraživanja, ali koristeći i rezultate drugih istraživača, Di Cristo svoj prikaz francuske intonacije u spomenutoj knjizi upravo i počinje pitanjima vezanim za opće prozodijske karakteristike, bitne za opis intonacijske jedinice: naglasak i ritam. Pojavljivanje primarnog, finalnog naglasaka određuju opća načela: taj naglasak mogu nositi samo leksičke riječi; naglasnu jedinicu čine leksička riječ i jedna ili više gramatičkih riječi; naglasak nosi zadnji slog ostvarene govorne jedinice, što znači da ga u nekim slučajevima mogu nositi i klitike. Činjenica da se finalni naglasak najčešće ostvaruje na završnom slogu skupine riječi između kojih postoji tijesna sintaktička i semantička povezanost, pruža osnovu za tvrdnju o interakciji razina. Međutim, ističe se da načelo ritmičke uravnoteženosti broja slogova u slijedu naglasnih jedinica često dovodi do razilaženja između naglasne i sintaktičke organizacije iskaza. Udio ritmičkog faktora izražen je i javljanjem sekundarnog, inicijalnog naglasaka kojim se teži uravnoteženom ritmičkom smjenjivanju slabih i jakih slogova u govornom nizu. Poznato je da se taj naglasak danas najčešće ostvaruje na prvom slogu višesložne leksičke riječi ili pak skupine riječi koje čine naglasnu jedinicu, takvim "naglasnim lukom" to jasnije izdvojenu, kao u primjeru: "la Ma-jeure parTIE". Ritmičkim raspoređivanjem mjesta naglasaka u govoru se zadovoljava i univerzalno pravilo da treba izbjegavati neposredno susjedstvo dva naglašena sloga, kao u primjeru:

[Un BEAU CHAT GRIS] → [Un BEAU chat GRIS]

Budući da se oba naglasaka ostvaruju tonskim isticanjem (primarni naglasak obilježen je i duljenjem), intonacijski hijerarhijski model moguće je predstaviti pomoću tri prozodijske jedinice: intonacijskom jedinicom, prozodijskom riječju (završava se primarnim naglaskom) i tonskom jedinicom (završava se sekundarnim naglaskom):

[Mon FILS|| et son voiSIN] [se sont DIS| puTES]

Transkripcijskim sustavom INTSINT predstavljene su visinske točke čija se vrijednost određuje u odnosu na visinsku vrijednost onih koje im neposredno prethode:

kao više, niže ili jednake	↑	↓	→
kao padajuće ili rastuće	>	<	
kao tonški najviše ili najniže u odnosu na prosječnu visinu glasa govornika:	↑↑	↓↓	

L'aMI du voiSIN de JEAN
[↑↑ ↓ ↑ > ↓↓]

Primjeri poput navedenog, koji sadrže jednu intonacijsku jedinicu, a često se susreću u spontanom govoru, smatraju se najprimjerenijim za prikazivanje intonacijskog uzoraka izjavne rečenice jer sadrže sve bitne osobine njezine rečeničnosti, te istodobno i bitne osobine njezinog ritma. Bez obzira na broj prozodijskih riječi tonsko kretanje unutar takve intonacijske jedinice je uzlazno-silazno. Ali, prisustvo više prozodijskih riječi nameće hijerarhijske odnose između njihovih završnih naglasaka, što je i vidljivo na predočenoj transkripciji. I iako se danas ne može više braniti postavka o kongruenciji između intonacijskog i sintaktičkog organiziranja, ipak je poznato da sintaktička struktura iskaza određuje dobrim dijelom granice intonacijskih jedinica, barem kada su u pitanju glavni sintaktički konstituenti. Svakako da Di Cristo nastoji prvenstveno zadovoljiti svoj osnovni cilj, tj. da opiše samo dio intonacije koji je dovoljan da se govorno izvede francuska rečenica. Ipak, svojim usputnim napomenama on dotiče i istodobno otvara brojna pitanja o jezičnoj upotrebi, a koja se do sada najčešće nisu susretala u ovakvim prikazima.

Raščlanjivost govornoga niza svakako je jedna od univerzalnih osobina rečenične intonacije, ali ona u svakom jeziku postavlja pitanje određivanja konstituanata prozodijske razine i njihova usklađivanja s ostalim jezičnim razinama. Pri tome se pretpostavlja da planiranjem ostvarivanja tonske jedinice i prozodijske riječi, upravljaju specifična fonološka i fonotaktička pravila ritmičke prirode, neovisno o govorniku i situaciji. Ali, autor ističe da planiranje intonacijske jedinice, međutim, manje ovisi o isključivo jezičnim pravilima, a više o govorniku i situaciji. Stoga intonacijsku jedinicu mogu činiti sintaktički vrlo raznovrsne strukture, što može upućivati i na razlike vezane za situacijsku

upotrebu jezika. Raznolikost jezičnih rečeničnih intonacija predstavljena je uobičajenim primjerima rečeničnih preoblika, prvenstveno upitnog modusa. Ali, i tu susrećemo napomene vezane za, primjerice, potrebu da se u opisu i interpretiranju upitnog modusa tipa totalnog pitanja ima na umu odgovarajući kontekst. Zanimljivo je napomenuti da, govoreći o svojem sustavu transkripcije, Hirst i Di Cristo uzimaju u obzir da njihov sustav još ne omogućuje bilježenje tonskih visina između intonacijskih jedinica, iako primjećuju da bi to bilo nužno za predstavljanje vezanog teksta te čak pokušavaju sugerirati neka privremena rješenja. Posebno mjesto u opisu daje se fokusnom naglasku, te odnosu intonacije i tematske rečenične strukture, koji su neposredno vezani za semantičko-pragmatičku razinu iskaza.

Poznato je da su se i opisi francuske intonacije veoma dugo svodili na arhetipske rečenične uzorke, najčešće namijenjene u didaktičke svrhe (Delattre, Léon M.). Podrazumijevalo se da se sve rečenice iste sintaktičke strukture govorno ostvaruju na isti način. Odavno se, međutim, postavilo i pitanje onih brojnih rečenica koje u svojoj sintaktičnoj strukturi nose moguću dvosmislenost. Ali već se odavno zna da se ta dvosmislenost može odnositi samo na pragmatički neutralne rečenice, navedene izvan konteksta i predočene u pisanom obliku. Te dvosmislenosti ne bi trebalo biti u govornom ostvarenju takve rečenice, budući da govor pretpostavlja izricanje smisla govornika, a niti ni kod sugovornika koji iskaz interpretira na osnovi govornog forme takve rečenice. Upravo se na takvim primjerima potpunije i ogleda uloga prozodijske razine u govoru. Ona je tim naglašenija u spontanom govoru. Di Cristo podsjeća da mnogi autori smatraju da je osnovna uloga intonacije u spontanom govoru naznačiti diskurzivne parafrastičke relacije. U zaključku autor ističe potrebu daljih istraživanja prozodije na u području tekstualne prozodije, a također i na području analize diskursa.

Morfološki model koji razrađuje Rossi (1999) na tragu je europske tradicije i pionirskih radova Delattrea. Prema tom istraživaču intonacija, koju su "dugo brkali s jednim od njezinih privilegiranih parametara, melodijom" jest "jezični sustav" koji ima zadaću da "organizira i hijerarhijski uredi informaciju koju govornik namjerava saopćiti sugovorniku" te da "linearno prikaže hijerarhiju sintaktičkih struktura" (Rossi, 1999:7). Intonacija pripada višoj razini, usporednoj sa sintaktičkom i semantičkom razinom. Intonacijske jedinice su znakovi, intonacijski morfemi, čiji je sadržaj određen posebnim funkcijama kojima upravljaju viši kognitivni sustavi, semantičko-pragmatički i sintaktički. Izraženi su intonemima, koji su višeparametarski određeni (osnovnim tonom, jačinom, trajanjem). Uloga fonološkog mehanizma jest da konačan rezultat djelovanja tih viših mehanizama pretvori u predodžbu koja se može izgovoriti pomoću za to određenih sredstava. Kao što se može zaključiti, tako zamišljena gramatika intonacije nalaže globalni pristup. Rossi je svoje istraživanje proveo na korpusu spontanoga govora, pa je to prirodno i nametnulo redosljed predstavljanja triju komponenata njegove intonacijske gramatike: pragmatičke, sintaktičke i ritmičke. Ovdje ćemo pokušati da u osnovnim naznakama

predstavimo pragmatičku komponentu njegove gramatike. Ako je intonacija u svjem pojavnom obliku rezultat tonskih osobina svih govornih slojeva, svakako se postavlja ne mali problem jasnih kriterija razdvajanja njezinih pojedinih sastavnica. Autor, međutim, smatra da je izdvajanje pragmatičke komponente, u cilju istraživanja, relativno jednostavno. Naime, njezine su "kategorije" "proizvode svjesno kao izraz poruke koju treba prenijeti, pa se time podrazumijeva da su one i obilježene" (Rossi, 1999:54). Prema Rossiju, pragmatička komponenta intonacije ima trostruku funkciju: uspostaviti vezu između sugovornika, izraziti sadržaje ekspresivne prirode i predočiti hijerarhijsku organizaciju poruke. Ističući činjenicu da prve dvije još uvijek nisu dovoljno istražene da bi mogle biti prikazane kao sređen sustav, Rossi se bavi samo onom trećom: odnosom govornika prema sadržaju poruke. Pri tome polazi od postavke da je organizirati sadržaj poruke mnogo složenije od tradicionalnog binarnog razlaganja njezine organizacije na tematski i rematski dio poruke. U tome slijedi tumačenje Sperbera i Wilsona (1989), prema čijoj teoriji relevantnosti svaki element poruke nosi obavijest. Sadržaj poruke samo se organizira na informacije pozadinskoga plana i informacije prednjega plana. Iako se informacija pozadinskoga plana ne tretira kao nova informacija, ona je također, iako indirektno, samim time što sugovorniku smanjuje napor u tretiranju poruke, relevantna za interpretaciju poruke. Hijerarhijsko raspoređivanje informativne vrijednosti sadržaja poruke Rossi razmatra u sklopu posebnih odjeljaka posvećenih postupcima iskazivanja: isticanju upravnog elementa teme (topikalizaciji) tematiziranju, rematiziranju i fokusiranju. Pri tome polazi od već poznatih Delattreovih intonema i dalje ih nijansira:

CT - glavnog nezavršnog intonema, označitelja pragmatičke i sintaktičke hijerarhije

Ct - nižeg nezavršnog intonema, označitelja razgraničavanja

CC - glavnog završnog intonema, rematskog i sintaktičkog označitelja

Cc - nižeg završnog intonema, označitelja sintaktičkog razdvajanja

Intonem morfema, kojim se ostvaruje funkcija središnjeg, upravnog elementa tematskog konstituenta (topique) opisan je, primjerice, na sljedeći način: CTO = {Naglasak, Visok, Uzlazan, Dug, Stanka}. On može biti sintaktički i/ili intonacijski izdvojen i imati dvije vrijednosti koje se međusobno isključuju: kontekstualnu referencijsku vrijednost, kada se sugovornika usmjeri na određenog referenta prije nego se o tom referentu priopći neka informacija i kontekstualnu inferencijsku vrijednost, putem koje se osigurava tematski kontinuitet poruke. Na osnovi akustičkih svojstava tih elemenata izvode se razlikovne osobine odgovarajućih intonema intonacijskog morfema CTO u više mogućih varijanti. Označitelji CTr i CTi predstavljeni su, primjerice, intonemima:

Ir = {Naglasak, Visok, Dug, Stanka}

Ces maisons, CT_r mon grand père les a achetées pas cher.

Ii = {Naglasak, Veoma visok, Dug, Stanka}

Demain CT_i les maisons seront trop chères.

CT_i služi kao obilježje izdvajanja bez obzira na to prati li ga i sintaktičko izdvajanje. Istim se postupkom, u odjeljku o tematiziranju, razmatra i izmiještanje teme na kraj (vanjsko tematiziranje, kao u primjeru : Je l'aime beaucoup, Jeanne.) i unutarnje tematiziranje (kao u primjeru: Jeanne, comme vous savez, est une amie charmante.). Tematski morfem (Θε) ostvaruje se intonemom koji predstavlja preslikavanje tonski snižene intonacije koja mu neposredno prethodi putem posebnog operatera snižavanja.

Na sličan se način razmatra i pitanje reme koja, prema Rossiu, sama po sebi nije danost nego je rezultat postupka redukcije. Glavni završni morfem CC je označitelj i operater rematizacije. Predstavljen je intonemom I = {Naglasak, Nizak, Dug, Stanka}. Rema je informativna jezgra poruke, koja se izdvaja nakon što od sebe odbaci u pozadinu sve one satelite koji čine elemente teme, odnosno sve ono što upućuje na kontekst i za što se pretpostavlja da je sugovorniku poznato. Remom se nova informacija može naznačiti različitim postupcima. Složena rema, osim jezgre sadrži i dodatne satelite koji nisu sintaktički izmješteni i koji mogu nositi fokusni naglasak. Posebni odjeljak posvećen je postupku fokusiranja koji se ostvaruje izrazitim tonskim isticanjem – fokusnim naglaskom (AF) jednog ili više slogova, a može se ostvariti i na prednjem planu informacije tako i na njezinom pozadinskom planu jer se taj plan ne tretira kao redundantan.

Iz rečenog može se zaključiti da je, prema Rossiju, gramatiku pragmatičke intonacije moguće opisati ograničenim brojem intonacijskih morfema. Taj pragmatičkoj komponenti intonacije on pridaje izuzetno značenje naglašavajući činjenicu da i u ontogenezi govora, kada usvoji dio rječnika, ali još ne poznaje dovoljno morfologiju i sintaksu, dijete počinje komunicirati parataksama koje su, zapravo, organizirane na načelima pragmatičke intonacijske gramatike. Tek kad se izdvoje elemenati pragmatičke komponente, ukazuju se za analizu obrisi sintaktičke komponente intonacije donekle modificirane ritmičkom komponentom. No, ovdje bi ipak trebalo podsjetiti na činjenicu da "unatoč početnom dojmu o golemim razlikama među jezicima, jezične su posebnosti u rečeničnim intonacijama nevelike" (Škarić, 1991:287) Stječe se ipak dojam da Rossi ne ističe dovoljno kako se upravo u pragmatičkoj komponenti najjače i naglašavaju one univerzalne osobine intonacijskih oblika kao što su: potpuni intonacijski pad kojim se izražava dovršenost, nepotpuni intonacijski pad kojim se izražava nedovršenost i uspostavljaju hijerarhijski odnosi između intonacijskih jedinica, uzlazni ton na početku i padajući na kraju. Upravo se zbog toga, u pragmatičkoj komponenti intonacije, sličnosti među jezicima

najviše izražavaju. Moguće je da ti oblici prvenstveno funkcioniraju kao "znakovi kontekstualizacije". (Gumperz, 1982)

Morel i Danon-Boileau (1998) nastoje ulogu intonacije promatrati sa stajališta odnosa koji se uspostavljaju između sugovornika želeći, na primjeru francuskog jezika, pokazati obavijesnu i organizacijsku ulogu intonacije u govoru. s tako formuliranim ciljem (što, uostalom, sugerira i naslov knjige) autori jasno određuju svoj pragmatički pristup: svaka upotreba jezika je djelovanje. Pri tome nastoje da rezultate eksperimentalne analize intonacije neformalnoga govora obuhvate s rezultatima analize koja počiva na teoriji iskazivanja i analizi diskursa. Autori načelno prihvaćaju stajalište da se intonaciji obično pripisuju dvije funkcije: ikonična i konvencionalna. Ali, te funkcije pokušavaju znatno sadržajnije predstaviti. Naime, svoditi ekspresivnu funkciju isključivo na izražavanje emocija znači, prema njihovu mišljenju, zanemariti sve druge aspekte te funkcije. "Intersubjektivnim odnosima" izražava se, primjerice, i način kako govornik pretpostavlja da će njegova poruka biti interpretirana posebno kada očekuje da bi ono što namjerava reći moglo biti sporno. U "verbalnoj interakciji" intonacija signalizira način kako govornik upravlja svojim govorom, da li uzima riječ, da li je zadržava ili je pak prepušta drugom. Ona također signalizira stupanj formuliranosti onoga što se govorom iznosi.

I u ovom pristupu intonacija se tretira višeparametarski. Govoriti o intonaciji znači govoriti o svakom od parametara koji je grade: variranju osnovnog tona, jačine, trajanja, stanki. Svako od tih prozodijskih obilježja, pojedinačno uzeto, zadržava svoju izrazitu ikoničnu vrijednost. Utvrđivanje promjena visine osnovnog tona pretpostavlja prethodno utvrđivanje prosječne visine glasa svakoga govornika. U odnosu na tu vrijednost utvrđuju se četiri visinske razine koja se konačno svode na dva visinska pojasa, niski i visoki. Variranje osnovnog tona (Fo) signalizira stanje intersubjektivnih odnosa. Uzlaznost, pretežito u višem pojasu, signalizira otvaranje prema drugom, pristajanje na aktivan, dijaloški odnos pregovaranja. Padanjem tona signalizira se isključivanje aktivne uloge govornika, njegovo povlačenje u sebe ili potpuna neutralnost. Melodijska uzlaznost ima deiktičku funkciju privlačenja pozornosti na neki fragment diskursa, temu ili fokus koji mogu biti predmet mogućeg nesporazuma, koji se tim postupkom nastoji spriječiti. Jakošću govornog zvuka (I) govornik regulira govornu razmjenu, uzimanje riječi, odustajanje od govora, prepuštanje govora sugovorniku. Trajanje sloga (D) odaje predodžbu koju govornik stvara sebi o stanju oblikovanosti svojih misli. Stanaka ovisno o svojoj prirodi, signalizira, između ostalog, promjenu već uspostavljenog stanja. Pozornost koja se njezinim javljanjem pobuđuje ističe ono što slijedi, a istodobno obuhvaća ono što prethodi. Ova prozodijska obilježja imaju i neke konvencionalne vrijednosti. Ipak, tek udruživanjem tih obilježja, smatraju autori, postižu se učinci njihove konvencionalne vrijednosti u gramatici govora, što pokazuju ovi primjeri:

- [Fo + i I+] označava fokus (isticanje nekog dijela, ali i zadržavanje uzete riječi)
- [Fo + i I-] vokalna deiksa, bez odbijanja mogućnosti da govornik uzme riječ
- [Fo - i I-] odustajanje od daljeg govora
- [Fo + i D+] produljivanje omogućuje melodijsko moduliranje B-H-B kojim se signalizira nepobitnost govornikovog zaključka.

Poznato je, međutim, da su prozodijska svojstva rečenice (stanke, tonska visina, glasnoća, govorna brzina) međusobno povezana, jer je prirodno da povišenje tona prati porast glasnoće i usporavanje brzine. "Ona zajedno daju jednaku raznolikost kao i jedno zasebno što je i razlog da se prozodijski oblici učinjeni od tih prozodijskih sredstava za rečenicu opisuju samo jednim, i to intonacijom". (Škarić, 1991:308)

Općenito se svi istraživači suočavaju s poteškoćom raščlanjivanja spontanoga govora jer ga ne prati ona "dobra" organizacija kakvu stvara potpunija sintaksa, uobičajeni poredak. Intonacija tu preuzima posve specifičnu ulogu i bitna je u percepcijskom razaznavanju govornih cjelina. Originalnost pristupa Morel i Danon-Boileau ogleda se i u pokušaju da strukturu govornog iskaza predstave izvan uobičajene gramatičke sheme, a da se pri tome njihovo predstavljanje ne svede na tradicionalnu, binarno predočenu opoziciju teme i reme. Jedinicu njihove analize čini odlomak (paragraf). Samo suprasegmentalna obilježja omogućuju podjelu teksta na odlomke. Svaki se odlomak sastoji od jedne ili više komponenti. Kretanje tona unutar odlomka ocrtava njihove granice, kao i kontrastne odnose u razmještanju obavijesti unutar njih. Odlomak sadrži najmanje remu kojoj, u francuskom jeziku, prethodi jedna ili više preambula. Rema omogućuje govorniku da izrazi svoju posebnost u vezi s načinom kako zamišlja predmet diskursa. Iza posljednje reme mogu slijediti i postrematski dodaci. Odlomak nije potpuno stabilna jedinica. Uzlaznost tona može preambulu i remu naknadno, u sljedećoj fazi govornog niza, obuhvatiti i od njih načiniti novu preambulu, što pokazuje sljedeći primjer:

Pr1 quand vous dites vous êtes allé
donner un cours (H4 / I++)

Pr2 en fait (H3 I=)

R1 c'est e vous avez voulu (H3 / I=)

savoir comment on pouvait se rendre utile (H4 / I-)

Pr3 pa(r)ce que c'est vrai qu'souvent dans
le (H1 / I-) 50 dans notre courrier (H4 / I-)

Pr4 on a des gens (H3 I-)

R2 qui disent (H2+ / I-) oh oui je 20 suis à la
retrai:te je ne 50 sais pas quoi fai:re j'm'ennuie
j'm'embête (H4- / I=) 30

Preambula se upravo odlikuje svojom duljinom, sastoji se od više nanizanih elemenata, između kojih ne mora postojati sintaktička povezanost, ali zato postoji jasno utvrđen redosljed koji čine spojnice, modalni izrazi, okvir (u koji ulazi tema ili pak subjekt) i jasno utvrđena funkcija. Prilikom čina iskazivanja, smatraju autori, govorniku nije toliko bitno da insistira na novom, koliko da pokaže vlastito polazište, da osigura usklađivanje stajališta. Tako se u ovom pristupu posebno značenje daje upravo preambuli. Koheziju između elemenata tako složenog konstituenta osigurava nezavršna intonacija i istodobno opće padanje tona. To padanje ograničava melodijsku uzlaznost, jer dosegnuta vrijednost elementa mora ostati ispod one koju je dosegnuo prethodni element. I unutar odlomka melodijski vrhovi uspostavljaju hijerarhijske odnose. Završetak odlomka najavljuje pad intenziteta i osnovnog tona. Posebno se razmatra intonacijski lom i učinci koje on proizvodi (fokusiranje, umetnute rečenice), kao i neke pojave vezane za procese formuliranja izraza, uloga "malih" riječi, problem različitih stilova, ukratko govor se nastoji sagledati u svojoj složenoj pojavnosti. Svakako da odrediti jedinicu analize u govornom jeziku nije nimalo jednostavno. I ovdje se pokazuje koliko značenje u nastajanju svakog teksta imaju uvjeti ostvarivanja diskursa i složene interakcije jezičnog i situacijskog. I u ovom istraživanju, na osnovi učenih pravilnosti, nastoji se upozoriti da intonacija funkcionira kao sustav konvencionalnih komunikativnih znakova.

Predstavljajući ovdje, svakako posve ovlažno, tri različita kuta promatranja francuske prozodije, napose intonacije, pokušali smo upozoriti na značajnu promjenu u stajalištima pri tretiranju ovog područja danas. To se prije svega ogleda u iznimnom zamahu koji ta istraživanja doživljavaju posebno u posljednje vrijeme. Spomenimo ovdje, kada je u pitanju francuski jezik, i istraživanja Mertensa (1990), Lacheret-Dujour i Beaugendrea (1999), te uvođenje prozodijskog modula u istraživanja diskursa koja se provode Ženevskoj školi (Auchlin, 2001). Prozodija se sasvim prirodno sve češće uključuje u suvremene jezične pristupe, kako se i istraživanje jezične upotrebe sve više usmjerava na njezinu izvornu, govornu pojavnost. Postavljaju se mnoga pitanja koja se tiču i proizvodnje govora i njegove interpretacije u interakcijskoj komunikativnoj razmjeni. A za odgovorima na ta pitanja tragaju i mnoge druge znanosti. Naime, planiranje svakoga govornog iskaza, ali i njegova interpretacija, rezultat je složenog procesa u kojem, u dinamičkom suodnosu, djeluju različite jezične razine, unutar određenog situacijskog i šireg konteksta, sukladno načinu na koji govornik između njih raspodjeljuje signale značajnskog sadržaja, koji namjerava priopćiti te kako tu namjeru sugovornik prepoznaje i tumači. Udio prozodijskih sredstava u tim procesima svakako nije mali. Ako se načelo relevantnosti tumači kao optimalni odnos između načinjenog napora i postignutog učinka, a "relevantnost nije samo svojstvo hipoteza prisutnih u svijesti nego i pojava (stimulusa i iskaza prvenstveno) čija prisutnost u okruženju dovodi do građenja hipoteza" (Sperber i Wilson, 1989:227), govor je svakako "optimalna komunikacija". Da tu svoju učinkovitost govor duguje i svojim prozodijskim sredstvima, znalo se i prije. Novost je u pokušaju da se i prozodijska razina jezika konačno tretira ravnopravno s ostalim jezičnim razinama u skladu s ulogom koju ima u funkcioniranju govora.

REREFENCIJE

- Aristotel** (1989). *Retorika*. Zagreb: Naprijed.
- Auchelin, A.** (ur.) (2001). Prosodie: carrefour entre syntaxe, analyse du discours, psychologie des émotions et interprétation simultanée. *Cahiers de linguistique française* 23. Genève: Département de linguistique.
- Charaudeau, P., Maingueneau, D.** (2002). *Dictionnaire d'analyse du discours*. Paris: Seuil.
- Gumperz, J. J.** (1982). *Discourse strategies*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Hirst, D., Di Cristo, A.** (1998). *Intonation systems. A Survey of twenty Languages*. Cambridge: Cambridge University Press.
- Kvintilijan, M.F.** (1985). *Obrazovanje govornika*. Sarajevo: Veselin Masleša.
- Lacheret-Dujour A., Beaugendre F.** (1999). *La prosodie du français*. Paris: CRNS.
- Mertens, P.** (1990). Intonation. U C. Blanche-Benveniste (ur.), *Le français parlé. Etudes grammaticales*, 159-176. Paris: CNRS.
- Morel, M-A., Danon-Boileau, L.** (1998). *Grammaire de l'intonation. L'exemple du français*. Paris: Ophrys.
- Rossi, M.** (1999). *L'intonation, le système du français: description et modélisation*. Paris: Ophrys.
- Sperber, D., Wilson D.** (1989). *La pertinence. Communication et cognition*. Paris: Les Editions de Minuit.
- Škarić, I.** (1982). *U potrazi za izgubljenim govorom*. Zagreb: Školska knjiga.
- Škarić, I.** (1991). Fonetika hrvatskoga književnog jezika. U S. Babić i sur., *Povijesni pregled, glasovi i oblici hrvatskoga književnog jezika*, 63-376. Zagreb:HAZU.
- Škarić, I.** (2000). *Temeljni suvremenoga govorništva*. Zagreb: Školska knjiga.

Almasa Defterdarević-Muradbegović
Faculty of Philosophy, University of Sarajevo
Bosnia and Hercegovina

THE 'REDISCOVERY' OF PROSODY

SUMMARY

Linguistic prosody had long been almost completely neglected, except for passing remarks in foreign language textbooks. It is certain that lasting and almost exclusive orientation towards written language had considerably contributed to that. In the 1960s there were changes in the direction of linguistic research, which became increasingly oriented towards complex issues of the relationship between language system, its use and situational context in the process of utterance production and interpretation. It is not just new technological capabilities, but also these new pragmatical approaches that have been strong impetus to efforts to integrate prosody more directly into the research on the functioning of language. It has been attempted to re-examine the role of prosody on the basis of examples taken from authentic communicational situations. That kind of research raises many issues regarding the relationship between phonetics and phonology, the status of intonation in regard to other areas of prosody, the nature and number of units it can be described with, and its roles in relation to other linguistic levels, syntactic and semantico-pragmatical. The appendix is intended to present in outline some viewpoints concerning these issues within the framework of recent research on French intonation, in its part concerning peculiarities of its linguistic level as well as in its part concerning its forms of universal nature. Although there still remains the problem of clear criteria of formalization in the second part, regularities that can be observed provide the basis for attempting to examine those forms as a system of conventional communicative signs from the pragmatical point of view. The significance of today's research is primarily in the effort to finally treat the prosodic aspect of language as equal to other linguistic levels and in accordance with the role it has in the functioning of speech.

Key words: *prosody, intonation, French, pragmalinguistics*
